

GÜMÜŞHACIKÖY CÖNGÜ VE ŞAİRİ BİLİNMEYEN BİR ELİF-NÂME

Metin HAKVERDİOĞLU¹

ÖZET

Gümüşhacıköy, Amasya'nın kadim kasabalarından birisidir. Bu kasaba günümüzde Amasya iline bağlı bir ilçedir. Tarih içerisinde önemi gümüş madeni ile git gide artan kasaba, Osmanlı döneminde de değerini yitirmemiştir. Halil Paşa Medresesi ile parlak günler geçiren kasaba, aynı zamanda büyük bir medrese kütüphanesi oluşturmuştur. Bu medresenin tüm kitapları Cumhuriyet Döneminde Amasya İl Halk Kütüphanesine nakledilmiştir. Üzerinde çalışma yaptığımız cöng de bu medresenin kütüphanesinden Amasya İl Halk Kütüphanesi-Amasya Yazma Eser Kütüphanesi-ne gönderilmiştir.

Cöngler Klasik Türk edebiyatı için önemli kaynaklardan biridir. Divanlara girmeyen sayısız şiiri cönglerin köşelerinde bulmak mümkündür. Cöngler ve mecmualar günyüzüne çıktıkça Türk edebiyatı yeni şiirlere ve şairlere kavuşacak; hafızasındaki tüm güzellikleri ortaya dökcektir.

Çalışmamızla, Gümüşhacıköy Cöngü araştırmacıların kullanımına sunulmuş olacaktır. 05 GÜ 152 numarası ile Amasya Yazma Eser Kütüphanesinde bulunan bu eserin müellifi ve müstensihi belli değildir. Eser farklı hatlarla kaydedilmiş 41 şiiri, 13 şairi içermektedir. İçinde aruzla yazılmış dört, heceyle yazılmış 37 şiir bulunan eser, özellikle "Elif-nâme" türünde yazılmış bir şiir ile öne çıkmaktadır. Seçme şiirler cöngü diyebileceğimiz bu derleme; Mecmuaların Sistematik Tasnifi Projesi'ne (MESTAP) uygun tabloyla araştırmacıların istifadesine sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cöng, Divan Edebiyatı, Halk Edebiyatı, Gümüşhacıköy, Elif-nâme.

¹ Doç. Dr., Amasya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, metin.hakverdioglu@amasya.edu.tr

CONK OF GUMUŞHACIKOY, A POETRY WHICH IS UNKNOWN WHICH IS WRITTEN BY:ELİF-NÂME

ABSTRACT

Gümüşhacıköy is one of the ancient towns of Amasya. Today, this town is a district of Amasya province. The importance of the town, sometimes increasing and sometimes decreasing in history, goes in the same way in the Ottoman period. Halil Pasha Madrasah spent bright days with the town, at the same time has created a large madrasah library. All the books of this madrasa were transferred to Amasya Public Library during the republic period. The cöng that we are working on is a work sent from the library of this madrasah to Amasya Public Library - today's Amasya Manuscript Library.

Cöngler is one of the important sources for classical Turkish literature. Numerous poems that do not enter the divans can be found in the corners of the cöngs. In short, as cöngs and mecmualas emerge, Turkish literature will acquire new poems and poets; will reveal all the beauties in his memory.

With this study, new poets and poems will be presented to the use of researchers. It is not known the owner and replicator of this work in Amasya Manuscript Library under GU 152. The work includes 41 poems and 13 poets recorded in different writings. The work, which has four poems written with desire, is also distinguished with an interesting poem written especially in the genre of Elif-nâme. This collection of what we can call a book of selected poems; Systematic Classification of Magazines (MESTAP) will be presented to the researchers.

Key Words: Cöng, Classical Turkish Literature, Folk Poetry, Gümüşhacıköy, Elif-nâme.

GİRİŞ

Gümüşhacıköy yetiştirdiği edebi muhitte divan ve halk şiirine katkıları olan Amasya iline bağlı şirin bir kasabadır. Bu katkının temel sebebi kasabada bulunan gümüş madeninin ortaya çıkardığı ilgidir. Kasabaya atanan devlet yetkilileri bu zenginliği medrese, kütüphane, han, hamam... gibi eserlerle taçlandırmıştır. Özellikle Halil Paşa Medresesi etrafında oluşan ilmi muhit divan şiirine ilgiyi ortaya çıkarmıştır. Kasabanın Merzifon'a yakınlığı ve İstanbul yolu üzerinde olması, halk âşıklarının uğrak noktası olması, burada halk şiirinin gelişmesine de yardımcı olmuştur. Bölgede özellikle Alevî inancına sahip insanların yoğun yaşaması halk edebiyatı için ayrı bir can suyu etkisi yapmıştır.

Hüseyin Hüsameddin Yasar, Amasya Tarihi adlı eserinin birinci cildinde kasaba için özetle şu bilgileri kaydetmiştir:

“Gümüş kasabasında mevcûd olan Halil Paşa Medresesi medâris-i âliyeden ma'dûd olub hamsîn derecesinde i'tibâr ve tevcihâtı Anadolu Kazaskerliği tarafından icrâ edilmiş olduğundan H. 1100 târihlerine kadar pek çok kibâr-ı ulemâ bu medreseye müderris olmuş ve Gümüş kasabasında tadrîs-i 'ulûm itmişdir.” (Yasar 1330;360).

Gümüşhacıköy, bugün her ne kadar küçük bir kasaba görünümünde olsa da geçmişte, yukarıdaki bilgilerden de anlaşıldığı gibi, bir cazibe merkezi idi. Gümüş madeninin verdiği zenginlik bunun temel nedenidir.

Ele aldığımız cöng de bu muhitin doğal bir sonucu olarak kaleme alınmış olmalıdır. Cöngte ismi geçen ve şiiri bulunan Gevherî de 1844 yılında Gümüş Maden Emîni olmuştur. Gümüşhacıköy'ün yetiştirdiği değerli âlim Nihat M. Çetin'in de belirttiği gibi meşhur Gevherî haricinde bir şair burada yaşamıştır (Çetin, 2019).

Gümüşhacıköy cöngü adını verdiğimiz bu eserin içinde aruz ve hece ile şiirlerin bulunması, merkezin yukarıda anlatılan medrese muhitinin sonucudur. Yani hem medrese eğitiminin olduğu hem halk şairlerinin itibar ettiği hem de Alevî nüfusun yoğun olduğu bir muhitte böyle bir cöngün kaleme alınması doğaldır.

Mehmet Fatih Köksal'ın MESTAP projesini tanıtırken belirttiği gibi mecmua ve cöngler gün yüzüne çıkarılmadan tam bir Türk Edebiyatı Tarihi yazılamayacaktır. “Özellikle mahallî mecmualar olarak adlandırabileceğimiz, daha ziyade belli yörelere ait şairlerinin şiirlerinin yer aldığı mecmualarda bizim için meçhul şairlerin çok daha fazla çıkacağına şüphe yoktur.” (Köksal 2016; 171) Gümüşhacıköy gibi küçük bir kasabadan çıkan bu eser daha pek çok şair ve şiirle karşılaşacağımızı bir kez daha ortaya koymakta ve Sayın Köksal'ı haklı çıkarmaktadır.

1- Gümüşhacıköy Cöngünün Özellikleri

“Başta halk şairlerinin şiiri olmak üzere çeşitli folklorik bilgilerin kaydedildiği ve uzunlamasına açılan, sırtı dar, ensiz, deri kaplı deftere cöng denilir. Benzerliğinden ve şeklinden dolayı bu defterlere sığırdili yahut danadili de denilmiştir. Bazı kayıtlarda cöng yerine beyaz□ı büzürg ifadesi kullanılmıştır. Aydınlar da bu defterlere sefine□kârî demişlerdir.” (Kaya 2019;1)

Cöngler, Türk milletinin ruhunu kaplayan estetik duyguları kayda geçirmek için yazılan eserlerdir. Onlarda en ünlü şairlerden, adı sanı duyulmamış şairlere kadar yüzlerce şiir severin hayal dünyasından izler vardır. Bu cönglerden biri de Amasya Gümüşhacıköy'de bulunan ve Amasya Yazma Eser Kütüphanesine

getirilen Gümüşhacıköy Cöngüdür. Amasya Yazma Eser Kütüphanesi 05 GÜ 152 numarada kayıtlı yazma; her sayfada farklı satırlarda şiir bulunan 47 sayfalık bir cöngtür. Eser Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı kayıtlarında “Cevher-nâme” adıyla “Mustafa b. Seydî” adlı bir yazara 1294 (1876) tarihi ile kaydedilmiştir. Bu bilgi yanlıştır. Bilindiği gibi cevher-nâmeler mücevherler ile ilgili eserlerdir; ancak ele aldığımız bu eserde divan ve halk şiirinden örnekler mevcuttur.

Cöng, pembe renkli mukavva kaplı bir cilt içindedir. Eser sonradan beyaz bir kâğıt ile kaplanmıştır. Eserin kâğıt türü cediddir. 25 yapraktan oluşan eser 177x120 ebadındadır. Bazısı boş, bazısı karalamalar olan toplam 48 sayfadır. Yazı türü çok değişiktir. Yazı farkı göz önüne alındığında üç ayrı kişinin elinden çıktığı anlaşılmaktadır. Yazılar genellikle çok bozuk bir hat ile kaydedilmiştir. Birçok şiir sayfa atlaması sebebiyle başka sayfalarda tamamlanmıştır. Şiirler kaydedilirken dizelerin başlama ve bitme yerleri dahi kaymıştır.

Cöngte, 41 şiir vardır. Aruz vezni ile yazılmış dört şiire karşılık, 37 hece ölçüsü ile yazılmış şiir mevcuttur. Bazı şiirler birkaç dizeden ibarettir.

Cöngteki şairler şunlardır:

Âşık Sabri- Emir, Kâtip, Boluvî Ali, Yunus, Boluvî Ali, Ali Baba, Nurî, Gevherî, Molla, Güvahî, Hüdâyî, Âşık Ömer, Âşık Dertli, Nesimî/Ömer ve Kuddusî. (Tablo 1)

Nazım şekilleri:

12 koşma, 11 ilâhî, 1 destan, 1 gazel, 2 (parça halinde) elif-nâme, 1 türkü, 2 (parça halinde) deme, 2 nutuk, 9 adet nazım şekli belirsiz şiir parçası. (Tablo 1)

Cöngte, Nesimî'nin,

Hâr içinde biten gonca güle minnet eylemem
Arabî Fârisi bilmem dile minnet eylemem
Sırat-i müstakim üzre gözetirim râhım
İblisiñ talim ettiği yola minnet eylemem²

şiirine nazire olarak yazılmış şu dizeler göze çarpar:

Hâr yanında biten güllere minnet eylemem
‘Arabî Fârisi bilmeyen dile minnet eylemem
... (eksik dize)
... (eksik dize)(Gümüşhacıköy Cöngü, 42)

Bu şiir, Şahin Köktürk’ün *Amasya Cöngü* adlı çalışmasında Âşık Ömer’e aittir. Elimizdeki cöngte mahlas bendi olmadığı için şairini tespit etmek mümkün değildir; ancak şiirin ikinci dörtlüğü ile *Amasya Cöngü*’ndeki üçüncü benddeki benzerlikten dolayı Âşık Ömer’in olma ihtimali daha yüksektir.³

Şoyunup derviş oluram neme gerek ‘ar benim
Hiçbiri mühim değil aşla dünyâ için kâr beni

² Seyyid Nesimi, <https://www.antoloji.com/har-icinde-biten-gonca-gule-minnet-eylemem-siiri/> E.T.: 18.07.2019. Şiir, bu kaynağa Seyyid Nesimi adına kayıtlıdır; ancak Kul Nesimi adlı Anadolu’daki diğer bir şaire ait olma ihtimali daha yüksektir.

³ Bu şiir, Şükrü Elçin (1987)’in Âşık Ömer adlı çalışmasında da yoktur.

Zerrece malım yok ise kana‘at(ım) var benim
Haram yerden kazanılmış mala minnet eylemem (Gümüşhacıköy Cöngü, 42)

Şoyunup abdâl olsam neme gerek ‘ar benim
Zerrece malım yok ise kana‘atım var benim
Hiç mihnetim yokdur aşlâ dünyâ için kâr benim
Haram yerden kazanılmış mâla minnet eylemem (Köktürk 2007, 60)

Bu durum, Âşık Ömer’in bu şiirinin değişik söyleyişlerle Amasya ve civarında yaygın olduğunu göstermektedir. Cöngte Yunus Emre, Kuddusî ve Aziz Mahmut Hüdâyî’den alınan şiirler mürettibin tasavvufi eğilimlerini göstermektedir. Cöngte dinî-tasavvufi şiirlerin yoğun olarak bulunması zikir meclisleri için derlenmiş bir defter olduğu izlenimi de vermektedir.

Yine cöngte bulunan, Ali Boluvî’nin aşağıya aldığımız eseri, dinî-tasavvufi edebiyat yönünden ilginç ve orijinal bir şiirdir;

Allahdır yârim Allahdır yârim dem-be-dem ‘arzum derim Allah Allah
Şerîki yokdur in‘âmı çokdur birliği hağdır derim Allah Allah
Settârü’l-‘uyûb gaffârü’z-zünûb keşşâfû’l-kulûb derim Allah Allah
Sâhibü’l-‘âlem emrinde her dem eyler dem-be-dem derim Allah Allah
Allahu ehad vü ferdü’s-şamed Mevlâdan meded derim Allah Allah
Cümleye Allah düşmüşe hem-râh olmağıl ikrâh derim Allah Allah
Çokdur varanı virdüm ire mi gözler göre mi derim Allah Allah
Murâdım virdir cümleyi gördür dâ’imâ şordur derim Allah Allah
Aşımız her an sûtûde âsân eyleye ihsân derim Allah Allah
Çokdur ihsânı eyler in‘âmı mürüvvet kânı derim Allah Allah
Ulu sulţânım arzular cânım cûş ider kanım derim Allah Allah
Kamuya ma‘bûd vucûda mevcûd vire ol maşûd derim Allah Allah
İderim âhım ‘af it günâhım pir-i penâhım derim Allah Allah
Arzular ‘Ali kendiniñ kulu eyle gel ulu derim Allah Allah

Alevî inancının yaygın olduğu beldede Hz. Ali ve Hz. Fatma’nın anılmaması düşünülemez. Bu itibarla, şairini tespit edemediğimiz şu şiirlerde onlardan bahsedilir:

Tâ kâlû belâdan süzülüp gelen
Ol aşlan ‘Aliniñ begüm Fağması
Sanki bulunmayan kılavuz olduñ
Ol aşlan ‘Aliniñ begüm Fağması

Ünlü deme örneği olan,

Bugün bize pir geldi
Gülleri taze geldi

Önünde Ğanber ile
'Aliyi Murtaza geldi

şii de cöng e alınmıştır.

Cönkte bulunan Destan-ı 'Ali Baba ve Pend-i Ali Baba gibi orijinal şiiirler Bolulu Ali'ye aittir diye düşünüyöruz; ancak Ali adlı başka bir şair de olabilir.

Bu cönkte, Merzifon'da yaşamış ve bu bölgenin edebî muhitine Tokatlı Nurî, Âşık Ömer gibi değerli âşıkları tanıtmış olan Eyüb Sabri'nin bir şiiiri vardır; ancak Prof. Dr. Orhan Bilgin(1992) tarafından yapılan Eyüb Sabri konulu çalışmada bu şiiir yer almıştır:

Sevdiğim bu nazı çekerim lâkin
Çekmesin kaşların kemâna sığmaz
Ğuş itse bülbül-i şeydâlar yanar
Siyâh müjğânların beyâna sığmaz

Seniñ için yaslanmışım ğurbete
Nice bir çekem derdi miñneti
Hâlini 'arz itsem 'âşık Şabrine
Billahi defter (ü) divâna sığmaz

Küçük bir defterden ibaret olan Gümüşhacıköy Cöngü, içindeki orijinal şiiirlerle Amasya ve civarının edebî yönden ne kadar münbit olduğunu ispatlamaktadır.

2- Şairi Belli Olmayan Bir Elif-nâme Örneği

Elif-nâmeler Türk edebiyatının ilginç örnekleridir. Şair, bazen hüner sergilemek bazen de şiiirlerine renk katmak arzusuyla bu tip şiiirleri kaleme alır.

“Elif-nâmelerle ilgili kesin bir tarif geliştirmek zordur. Zira çok değişik şekil ve konularda örnekleri bulunmaktadır. Bununla birlikte ortak hususiyetleri dikkate alınarak şöyle bir tarif yapılabilir: Elif-nâme, mısra veya beyitlerin ilk harfleri alt alta getirildiğinde elif'ten ye'ye alfabetik bir şekilde sıralanan, ekseriyetle aruzun fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün kalıbıyla ya da 11 hece ölçüsü ile nazm edilen gazel, kaside, müseddes gibi farklı şekillerle yazılabilen, daha çok dinî ve didaktik konulu olmakla birlikte her konuda örnekleri görülebilen şiiirlerdir.”(Öztoprak 2016: 136)

“Türk edebiyatında elif-nâmeye ilk dikkat çeken araştırmacı Amil Çelebioğlu'dur. Harflerle ilgili yaptığı bir tasnifte elif-nâmelere yer veren Çelebioğlu (1998), bu metinleri, divan ve halk edebiyatının ortak mahsullerinden kabul eder. Elif-nâmelerin dinî ve tasavvufî konular ağırlıklı olmak üzere her türden örnekleri olduğuna değinir. Yakın zamanda yapılan çalışmalara göre Türk edebiyatında tespit edilen ilk

elif-nâme örneği XI. yüzyılda Burkan muhitinde 24 dörtlük olarak ortaya konulmuş olan ve sahibi belli olmayan bir şiiirdir.”(Özcan 2019: 266).

“Bir tür, şekil veya söz sanatı oluşu ile ilgili farklı görüşlerin mevcut olduğu elif-nâmeler mısra veya beyitlerin genellikle başındaki kelimelerin ilk harflerinin alfabetik olarak “elif”ten “ye”ye veya “ye”den “elif”e düzenlenmesi şeklinde tanımlanabilir. Divan ve halk edebiyatında yüze yakın örneği bulunan elif-nâmeler; dinî, tasavvufî veya din dışı konularda yazılmış; kelimeler, şair tarafından rastgele değil muhtevaya uygunluk gösterecek şekilde seçilmiştir.”(Taşkesenlioğlu 2016: 160).

Prof.Dr. Mehmet Arslan elif-nâmeleri tertip hususiyetlerine göre altı gruba ayırmıştır:

“1-Düz Elif-nâmeler: Mısra, beyit veya dörtlüklerin başlarındaki kelimelerin ilk harflerinin elif”ten ye”ye doğru alfabetik sırayla yazılması şeklinde oluşan elif-nâmelerdir. Bu türde genellikle ilk kelimedenden önce ilgili harf yazılır. Bu harfler bazen vezne dâhil edilir, bazen edilmez.

2- Ters Elif-nâmeler: Bu tür elif-nâmeler mısra veya beyit başlarının ye”den elif”e doğru sıralanmasıyla meydana getirilir.

3- Düz-Ters Elif-nâmeler: Mısra ya da beyit başları elif-ye, be-lâmelif şeklinde baştan sona ve sondan başa doğru karışık sıralanan elif-nâmelerdir.

4- Kafiye harfleri elif”ten ye”ye doğru alfabetik dizilen ve mesnevi nazım şekliyle yazılmış elif-nâmeler.

5- Eğitim amaçlı olarak bir halk oyunu şeklinde tertip edilmiş elif-nâmeler de görülmektedir ki bu tür elif-nâmelerde mısra başlarındaki harfler elif”ten ye”ye alfabetik olarak sıralanırken ilk kelime bir şehir, ikinci kelime bir sanatkâr, üçüncü kelime ise o sanatkârın ortaya koyduğu eserin adı olabilir. Üstelik bu kelimelerin her biri mısra başlarındaki harfle başlamak zorundadır. Bu tür elif-nâmeler genellikle halk edebiyatında görülmekte ve hece vezniyle yazılmaktadır.

6- Ebced harfleri kullanılarak yazılan elif-nâmelerdir. Bunlarda da ebced harfleri bazen düz bazen ters kullanılabilir.” (Arslan 2017:30)”.

Ele alınan elif-nâme, Arslan’ın tasnifindeki birinci gruba girer.

“Elif-nâmeler hem halk edebiyatı hem de klasik Türk edebiyatı şairleri tarafından tercih edilmiştir. Halk edebiyatında Dertli, Ruhsatî, Noksanî, Âşık Şenlik, Reyhânî, Âşık Zülfî, Seyranî, Kul Himmet, Âşık Ömer, Kaygusuz Abdal, Sefil Ali, Zahmî, Âşık Kenzi, Nihanî, Türabî, Ruhsatî’nin; klasik Türk edebiyatında Âşık Paşa, Nesîmî, Hatâyî, Muhibbî, Fuzûlî, Mihrî Hatun gibi önemli şairlerin elif-nâme kaleme almış olmaları, divan şiiirinde elif-nâmelere olan rağbeti göstermektedir.” (Taşkesenlioğlu, 2017: 161).

Çalışmamıza konu olan elif-nâmenin şairi belli değildir, ancak bir halk şairine ait olma ihtimali yüksektir.

Bir başka tasnifte elif-nâmeler, “Şekil özellikleri bakımından mısra başında ve beyit halinde olanlar, mısra başında ve dörtlük halinde olanlar, mısra sonunda ve beyit halinde olanlar, mısra başında ve ortasında olanlar, destan tarzında yazılanlar şeklinde beş gruba ayrılmıştır.” (Kaçar 1997: 310-313).

Bu şiiirde her bir harf bir dizede kullanılmıştır. Sonuna, şiiirin kalıbı ve Hz. Peygambere salavat eklenmiştir. Nazım şekli hakkında bir murabbadır denebilir, ancak kafiye örgüsü ve son dizelerin eksikleri bu konuda kararı zorlaştırmaktadır.

Aruzun Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün kalıbı ile yazılan şiir, bir naat özelliği göstermektedir. Hazret-i Muhammet'e yakarış hisleri ile kaleme alınmıştır. Cönkte 15. sayfada bir bölümü; 17-18. sayfada diğer bölümü kaydedilmiş olan şiirin "mim" harfi ile başlayan dizesi siliktir. Diğer dizeler tam ve genel olarak vezne uygun yazılmıştır.

3- Elif-nâme Metin

Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
(Elif) Allâhın habîbi ey Muhammed Muştafa
(Ba) bizim çün sen şeff' ol gel kıyâmet günleri
(Te) te'âlallah yaratdı kâf nûndan 'âlemi
(Se) senâ vü hamd u şükür dilde sübhânım meded (?)

(Cim) cihâna gelmemişdir sencileyin hüsn-i pâk
(Ha) hicâbın perdesini Hâk özünden itdi çâk
(Hi) hayâlinle düşeli bu vücudum oldu hâk
(Dal) devâsız derde düşdümderde dermânım meded

(Zel) zünûbum katı çokdur uzaduram bu yüzi
(Ra) rahimsin zül-keremsin sen bilürsin [her] razı
(Ze) zihî derin derin ağlatma kim gayrmaz bizi
(Sin) selâmım iki çeşmim sil kıyâmet günleri

(Şm) şefâ'at dile Hâkdan cüz-i 'aff ümmet için
(Şad) şadık ol (kim) Hüdâyâ 'avf ider suçlu suçun
(Dad) za'îfi bâ a'mâlin yüklemiş ecel göçin
(Tı) tabîbî derde düşdümderde dermânım meded

(Zı) ziyâ virir 'âleme seniñ meh-ebrûlarıñ
('Ayn) 'âbi 'âbi tekdîr utandırma bu yüzi
(Çayn) gaflet içre kaldık dest-gîr ol sen bize
(Fe) fer-i fermânımız eyle kıyâmet günleri

(Kaf) karâra şabrımız yok şems iner bilmez kader
(Kef) kerîm-i zül-keremden cümlemiz ‘uryân gider
(Lam) livâ-yı hâmdı göster görmeyen mahrûm gide
(Mim) [Okunmuyor] eyle kıyâmet günleri

(Nun) nefsi (nefsi) çağrışur ger cümle halk maşşer günü
(Vav) varub dergâha çıkar âh ile vâhla onı
(He) helâk ider efendim kimi kimden ayıra
(Lam-elif) lâyıq mı ahmaq çeşm-i giryânım meded

(Ye) yaratdı ‘arş-ı kürsi haq seniñ emrin ile
Enbiyâlar hâtemisîñ şek getirmez bu diliñ
Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün veziniñ Muştafaya şalavat

SONUÇ

Amasya Yazma Eser Kütüphanesi 05 GÜ 152 numarada kayıtlı eseri, “Gümüşhacıköy Cöngü ve Şairi Bilinmeyen Bir Elif-nâme” başlığı ile tanıtılmaya çalışıldı. MESTAP, Mecmua ve Cönklerin Sistematiik Tasnifi Projesi tablosuna göre sınıflandırdığımız eserden, aruzla yazılan ilginç bir şiiri, bir Elif-nâmeyi de ayrıca ele alındı. Bu şiir, cönkte yer alan dört aruz ölçülü şiirden metini tam olan tek şiirdir. Bu yolla, bu orijinal şiirin yeni bulunacak cönklerde şairinin de tespit edilmesi ve edebiyat âlimine tanıtılması mümkün olacaktır.

Gümüşhacıköy Cöngü, Amasya Yazma Eser Kütüphanesi’nde cönk olarak kayıtlı olduğu halde Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı kayıtlarında “Cevher-nâme” adıyla kaydedilmiştir.

Eserin Gümüşhacıköy’de bulunan medreselerin kitapları içinde Amasya’ya nakledildiği anlaşılmıştır. Eserin ortaya çıkması ile, Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde kasabanın gümüş madenleri ile bir cazibe merkezi olduğu ve bunun da bazı şiir muhitleri doğurduğu bir kez daha ispatlanmaktadır.

Hattı ve tertibi yönü ile oldukça bozuk olan cöngün diğer uğraştıran özelliği çoğu şiirin mahlas beytinin eksik olmasıdır.

Cönkte, Boluvî gibi, adı kaynaklarda Müfidü’l-İrab adlı ilmî eseri ile geçen bir âlimin, şairlik yönünü gösteren şiirlerinin bulunması da önemli bir özelliktir.

Eserin 1800’lü yıllarda kaydedildiği anlaşılmaktadır. Bu yüzyılda ünlü olan Tokatlı Nuri, Merzifonlu Sabrî, Âşık Ömer gibi şairlerden şiirler kaydedilmiş olması Amasya ve civarının bu yüz yılda, şiir ve şaire ilginin yoğunluğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Arslan, Mehmet** (2017). “Mihri Hatun Divanında Sanatlı Manzumeler”, Uluslararası Amasya Alimleri Sempozyumu, Amasya.
- Bilgin, Orhan** (1992) *Merzifonlu İki Şair (Eyüb Sabrî- Hıfzî)*, İstanbul: Enderun Yayınları
- Çelebioğlu, Amil** (1998). “Elif Harfiyle İlgili Bazı Edebî Hususiyetler”, Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları, İstanbul, MEB Yayınları.
- Çetin Nihat M.** (2019). <http://www.gumushacikoy.gov.tr/gumushacikoy-tarihsel-ve-kulturel-degerleri> E.T.: 24.07.2019.
- Elçin, Şükrü** (1987). Âşık Ömer. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kaçar, Burhan** (1997). “Türk Edebiyatında Elif-Nâmeler”,V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Seksiyon Bildirileri I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Kaya, Doğan** (2019). Kültürümüzde Cönkler ve Sivas Kaynaklı Cönkler, http://turkoloji.cu.edu.tr/HALK%20EDEBIYATI/dogan_kaya_conkler_ve_onemi.pdf (E.T.: 23.01.2019)
- Kaya, Doğan** (2007). Ansiklopedik Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Köksal, M. Fatih** (2016). *Ya Kebikeç-Mecmualar Arasında*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Köktürk, Şahin** (2007). *Cönklerden Bir Cönk Amasya Cönkü*, İstanbul: Eflatun Matabaası.
- Özcan, Nurgül** (2019). “Rumelili Murtazâ Sükûti Divanı’ndaki Elif-nâmeler”, Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi.
- Öztoprak, Nihat (2006). “Bursalı Feyzi Efendi’nin Elifnameleri”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, İstanbul, c. XXXV, s. 136.
- Taşkesenlioğlu, Lokman** (2017). Divan Edebiyatında Elif-nâmeler ve Bilinmeyen İki Elif-nâme Örneği: Memi Can Saruhâhî ve Ömer Karîbî Elif-nâmeleri, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, 58: Erzurum.
- Yasar, Hüseyin Hüsameddin** (1330), Amasya Tarihi (Eski Yazı Nüsha) C1.

EK:

Yer Nu		Tablo 1: Gümüşhacıköy Cöngünün MESTAP'a Göre Muhteva Tablosu					
		Amasya Yazma Eser Kütüphanesi (05 GÜ 152) T811.12108					
Yp. Nu.	Mahlas	Matla' beyti/ bendi	Mahlas/Makta' beyti/ bendi	Nazım şekli/birimi	Nazım türü	Vezin	Açıklamalar
1	-	Saňa derim saňa ey güzel yârim Aklıma başımdan almaya idiñ hû hû Çünkü senüñ böyle idi ahvâliñ Beni bu sevdâya şalmaya idiñ	İyüce bilürem cânadur kasdıñ Beni Mecnûn itdi şol çeşm-i mestîñ Severler güzeli karalım nazlım Darılırsañ güzel olmaya idiñ (Mahlas bendi eksiktir)	Koşma	Güzelleme	Hece 6+5=11	Şairi belli değildir. Mahlas bendi eksiktir.
3	Âşık Sabri	Sevdiğim bu nazı çekerim lâkin Çekmesin kaşlarıñ kemâna sığmaz Gûşitse bülbül-i şeydâlar yanar Siyâh müjgânlarıñ beyâna sığmaz	Seniñ için yaslanmışım ğurbete Nice bir çekem derdi miñneti Hâlîni 'arz itsem 'Âşık Şabrîne Billahi defter (ü) divâna sığmaz	Koşma	Güzelleme	Hece 6+5=11	Şiir kaydedilirken dizeler karıştırılmıştır.
4	Emir,/ Katib	(Yâr boyun) elifdir hüsün âfitâb (Hüküm) ider girdâba yâyi kaşlarıñ Nezâket vaktinde hıbluk çağında Çudret kâtipleri yazınca kitâb Ele girmez mârimişün sevdiğim	Sencileyin güzel gelmez cihâna Harâmî gözlerin kaş ider cânâ Dönmüşdür kırmalı yaya kaşlarıñ (Mahlas bendi eksiktir)	Koşma	Güzelleme	Hece 6+5=11	Şiir kaydedilirken dizeler karıştırılmıştır.
5	Yunus	Ötme bülbül ötme bülbül Derdi derde katma bülbül Benim derdim baña yeter Bir derd de sen katma bülbül	Ötme bülbül ötme bülbül Derdi derde katma bülbül Benim derdim baña yeter Bir derd de sen katma bülbül (Mahlas bendi eksiktir)	İlâhî	İlâhî	Hece 4+4=8	Devamı 8. Sayfa yazılmış. Sayfalar karışmıştır.
5-6	Boluvi Ali	Allahdır yârim Allahdır yârim Dembedem 'arzum derim Allah Allah Şerîki yokdur in'âmı çokdur Birliği haqdır derim Allah Allah	İderim âhim 'afit günâhim Pir-i penâhim derim Allah Allah Arzular 'Ali kendinüñ kulu Eyle gel ulu derim Allah Allah	İlâhî	İlâhî	Hece 5+5=10	

7	.	Bıra kır ise hâdden 'İşkür doğrı yolu Dile rehin doğrusunu Hük-m-i Kur'anda kâli	(Mahlas bendi eksiktir)	İlâhî	ilâhî	4+3=7	Dört dizelik eksik bir şiir parçasıdır.
7-8	Yunus	İsm-i sübhan virdiñ mi var Bağçelerde yurduñ mı var Bencileyin derdiñ mi var Ėarib Ėarib ötme bülbül	Bilürim 'âşkıñ güle Ėarârıñ yokdur bir yire Yüregimde olan derde Bir dert de sen katma bülbül (Mahlas bendi eksiktir)	İlâhî	ilâhî	Hece 4+4=8	Bir kısmı 5. sayfadadır.
9-10	Bolulu' Ali	İşbu güfti hem Boluvi Mü'mini kılam hâlâsi İt haraz eylese uyma Ėurb-ı Rabbânide kal	Kibr ü kinden fâriğ olğil Nefsiñe [sen] uyma 'Ali İşbu sözi tutma evzân Şıdqla eyle 'Ali belî	İlâhî	ilâhî	Hece 4+4=8	Dizeler birbirine karışmıştır.
11	Ali Baba	Aldığı çün gürbeyi göbegi şişe Gürbe yüzün Ėasret kaldık bu sene	-	-	-	Hece 6+5=11	14. sayfanın devamıdır.
11-12	Ali Baba	Ey göñül gel eyle şabn İktizâ-yı hâl budur[ur] Yanma beyhûde yere kim Emir-i Rabbânide kal	Girme şeytân kayresine Çün saña ider Ėile-serâ İblise olduğda 'akrab 'Ali (Emir-i Rahmânide kal)	İlâhî	Pendnâme	Hece 4+4=8	Son dördlük silinmiş olduğu için eksik okunmuştur.
13-14	Ali Baba	Dinlen cem(a)'at bunda olan işleri Bir 'acâ'ib hâle kaldık bu sene Ėağ içün secdeye koyduk başları Çün cem(a)'atle namaz kıldık bu sene	Tahriğ ider 'aqlım yetmez bu işe [Okunamadı] 'Ali . çıkar beşe <i>Aldığı çün gürbeyi göbegi şişe</i> <i>Gürbe yüzün Ėasret kaldık bu sene</i>	Destan	Destan	Hece 6+5=11	Son dördlük yaz silintisi dolayısıyla eksik okunmuştur. Son iki dize de 11. sayfadan eklemiştir.
15	.	(Nun) nefsi (nefsi) çağnşur ger cümle Ėalk mahşer günü (Vav) varub dergâha çıkar âh ile vâhla öni	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün vezniñ Muştafaya şalavat	Elif-nâme	Elif-nâme	..-/-..-/-..-/-	18. sayfadaki Elif-nâmenin sonudur.
16	Nuri	Bize kan yutdurdu sahbâ-yı hicrân Bilmem bu Ėasretlik gider mi böyle Ben mi tedbirimde eyledim noşşan Yoksa tecellâ-yı kader mi böyle	Nûri bu yerlerde itmez kararı Dâma düşmeyince cân mürğ-i zârı Ben cânımdan 'aziz severim yâri 'Aceb yâr da beni sever mi böyle	Koşma	Güzelleme	Hece 6+5=11	

17	Gevheri	Bir rengince 'âşık şöyle bir güzel Gevheri sevdâyâ şalmış da var	-	-	-	Hece 6+5=11	20. sayfadaki şiiirin son dizleridir.
17-18	.	(Elif) Allâhın habîbi ey Muhammed Muştafa (Ba) bizim çün sen şeff' ol gel kıyâmet günleri	(Ye) yaratdı 'arş-ı kürsi haq seniñ emriñ ile Enbiyâlar hâtemisiñ şek getürmez bu diliñ Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün veziniñ Muştafaya şalavat (Mahlas beyti eksiktir)	Elif-nâme		-.--/-.--/-.--/-.--	Şairi belli olmayan birelif- nâmedir. Son kısmı 15. Sayfadan alınmıştır.
19-20	Molla	Bunca yıldır cefâsını çekdiğim Gitdi bugün anuñ ile yâr oldu Deli gönüm öldü gitdi ziyâna Anıñ yasın çekmek baña kâr oldu	Aşşam olur cümle güzel düzülür Molla dostuñ gelin olmuş süzülür [Ger aşşam] ger şimdi bağıñ bozulur Fâni bağçe gonca güller hâr olur	Koşma		Hece 6+5=11	Molla adlı bu şair yukarıdaki Bolulu Ali olabilir.(?)
20	Gevheri	Ağlayup gam çeken hey deli gönüm Ağlamayıp bir gün gülmiş de var Sılâsını bulur bağı yanıklar Gâhi ki bulamayup ölmüş de var	Bu bir eski sözdür söylenür mesel Dilber yâre eş'ar dinilmez gâzel Bir rengince 'âşık şöyle bir güzel Gevheri sevdâyâ şalmış da var	Koşma		Hece 6+5=11	Son iki dizesi 17. sayfadan eklenmiştir.
21	.	Hâyalden kalkmış da hülyâyâ varmış Hâyalin içinde giriftar olmuş Münkiri nekiri kabul eylemiş O rûhı kabz itmiş almış da gitmiş	Bütün bütün gayri kavmim gitdiler Bahâr eyyâmında gücüm yüklendi Ağlaşın a hbablar ben gider oldum Adananıñ yolları tekin ey ey (Mahlas bendi eksiktir)	Koşma		Hece 6+5=11	Eksik bir şiiirdir. iki dörtlük kaydedilmiş.
22	Gevheri	Kimseden bilmezdim ben bu halleri Baña her ne ise gönümünden oldu Gözlerim hâyildir dostuñ illeri Bu cezâlar baña yârimden oldu	Gevheri sevmişdir seni ezelden Okur vaşfını da dâ'im gâzelden Herkesin şekvâsı var bir güzelden Baña da bu kanlı zâlimden oldu	Koşma		Hece 6+5=11	"Gevheri Divan" şeklinde bir başlık mevcuttur.
23	.	İki dilber şuya gider Birbirine nisbet ider Göñlüm [onlar] bile gider Sen mi güzel ben mi güzel	Ben bulmayam böyle ferâh Dur eylesem sizden ırag İkiñizi de severim Sen de güzel sen de güzel	Semai		Hece 4+4=8	
23-24	Yunus	İlahî şol cennetiñe Girenlerden eyle bizi Varup andan cemâliñi Görenlerden eyle bizi	Mü'minlere rahmet ola Münâfıklar şöyle kala Yunus eydür doğru yola Gidenlerden eyle bizi	ilâhî		Hece 4+4=8	

24-25		Meyyide benim adım yazılı Kabrıstanda benim yerim Hızırım beni alıñ muşallâniñ üstüne Ahabblarıngelsin benim başıma Bahmaz mısıñ şu felegiñ işine	Ağlaşın aħbablar ben gider oldum Pederim istemiş beni yanına Âh vâlidemgelsin başsun hâlîme Ahabblarım Ecrine dimişler imân dimişler Ol hümâyunla göñül vatana erdi zikri	-		-	Başı ve sonu beli olmayan eksik bir ağıttır.
25		Kimse zahmet itmesün câhil göñlüm Fehm olunmaz bir ar'ara bağıdır 'Âlem güzel olsa yokdur gözümde Tâ ezelden bir hûn-hâre bağıdır	Sevdi cânım yanar böyle nâr ile Ço gündüzi gicesün âh zâr ile Göñül bir kez ahd eyledi yâr ile Ölene dek ol ikrâre bağıdır Bunu yazdım yazdı idi kalemüm Beyazını da yazardım amma Mürekkibim azdı lillahil-fatiha Ma'assalavat (Mahlas bendi eksiktir)	Koşma		Hece 6+5=11	Mahlasın bulunduğu dörtlük eksik olduğu için şairin adı tespit edilememiştir.
26	Güvâhi	Evvel bahâr oldu zeyn oldu dağlar Libâsını giydi bağçeler bağlar Bülbül de gül için zâr ider ağlar Şalın dilber şalınacak zamandır	Hübların içinde ey yüzi mâhım Ruz u şeb cevri idersiñ öldür âhım Eger açılır ise baht-ı siyâhım Şarıl dilber şarılacak zamandır Güvâhi mâ'idir şirin diline	Koşma		Hece 6+5=11	Son dörtlüğün sadece bir dizesi okunabilmekte dir.
27		Bir mürşid-i kâmile vardım elhamdülillah Yüzüm hâk-i pâyna sürdüm elhamdülillah	(Ah ile) kalmış idim nüh illete dalmış idim Hayretle bir devlete irdim elhamdülillah (Mahlas beyti eksiktir)	İlâhî		Hece 7+7=14	Makta beyti eksiktir.
28	Aşık Dertli	Bakmazlar Dertliye mahzundur deyü Hâkikat bahrine dalgındur deyü Bir çeşm-i leylaya mecnundur deyü Yazsınlar deftere divâne beni	Ey çarç murağımca itmedim devrân Bilmem bir yerimde var mıdır noksan Bizi kurban eyler demek ser-gerdân Bilmem ne hâldedir körpe kızular (Mahlas bendi eksiktir)	Koşma		Hece 6+5=11	Şiirin ilk dörtlükler ile son dörtlüğü arasında bir kopukluk mevcuttur.

29	.	Tâ kıâlû belâdan süzülüp gelen Ol aşlan 'Aliniñ begüm Faṭması Sanki bulunmayan kılavuz oldun Ol aşlan 'Aliniñ begüm Faṭması	Ḥubb-ı zikre düşküdü oṭurmayan Düşküne elin tuṭup Ḥaḳka yetüren Ḳazada 'ilme (okunamadı) Ol aşlan 'Aliniñ begüm Faṭması (Mahlas bendi eksiktir)	Deme	Deme	Hece 6+5=11	Hız. Ali ve Hız. Fatıma hakkında bir demedir. Çok bozuk bir yazı ile yazılmış ve eksik bir metindir.
31-32	.	Bugün bize pir geldi Gülleri taze geldi Öñünde Ğanber ile 'Aliyi Murtaza geldi	Dökerem gözyaşını Mevla bilür işini Keşiş ḳurban eyledi Yedi oğlun başını	Deme	Deme	Hece 4+3=7	Âşık İsmail Daimi tarafından besteli söylenmiştir.
33	.	Ḥaḳka vâşıl olmaḳ diler iseñ O ırmaḳda yun da gel ey 'âşık	Ey benim sevgili ḳulum seniñ 'aşkıñ kimde var Kimse bulmaz sen bulursuñ 'aşkıñ bende var	-	.	-	Çok eksik ve okunamayan bir metindir. 35-36. Sayfada devamı vardır, ancak bu metin de çok eksik ve karışıktır.
34	Hüdayi	Neyleyeyim dünyâyı Baña Allahım gerek Gerekmez mâsivâyıñ Baña Allahım gerek	Dertli dermânıñ ister [Ḳullar sulṭânıñ ister Âşık cânânıñ ister Baña Allahım gerek]	Nutuk	Nutuk	Hece 4+3=7	Aziz Mahmud Hüdayi'nin nutk-ı şerifidir.
35-36	.	Ḥaḳka vâşıl olmaḳ isterseñ o gülleri der de gel Ey benim sevgili Mevlam seniñ 'aşkıñ kimde var	Dürlü güller anıñ var Ḥaḳka vâşıl olmaḳ diler O gülleri der de ver seyrimde bir ırmaḳ gördüm	-	.	-	Eksik bir metindir.
38-40	.	İsma'ile geldim çağırdım ey cân İşhaḳa Ya'ḳûba Yûsuf oldum ben Eyyüb gibi çok çağırdım el-amân Vecd-i Musâ yed-i beyzâ oldum ben	Hırkasında Muḥammediñ Nebi mürseliniñ 'ayan Ḥakdan oldu 'inayât Seyrettim Muḥammede	-	.	-	Başı ve sonu farklı bir şiir parçalandır. Çok karışık bir hatla yazılmıştır. Eksiktir. Peygamberler hakkında bir şiirdir.

41-42	Âşık Ömer Kandırurlar seni mutî' ol tüt 'âlim sözlerim Gökden inendört kitaba karşı Kurân söyleme	Dir ki 'Ömer açma sırrıñ kınamış dil duymasın Bizi elhân eyleyenler iki cihân gülmesin Dünyalar durdukça dursun biñ yaşasın ölmesin Mahremiñ sultân Muḥammed Ḥâna karşı söyleme	Musammat	Mevize	-.--/--/--/--	İlk iki dizesi eksiktir. Matla dörtlüğünün son dizesi de kafiye örgüsünü bozmaktadır.
42	Ömer	Ḥâr yanında biten güllere minnet eylemem 'Arabî Fârisi bilmeyen dile minnet eylemem	Devle bir kuşdur insanıñ serinde durmaz uçar Zabtı mümkün degil anıñ yeli gibi gelüp geçer Dâr-ı dünyâ baña dâr-ı derden gevher şaçar (Mahlas beyti eksiktir)	Gazel	.	..--/--/--/--	İlk dörtlüğüniki dizesi ve son dörtlüğün bir dizesi eksiktir. Kul Nesimi'nin şiiirine bir nazire olabilir. Aruz ölçüsüne
43	.	Urgânsız zencirsiz bağlarlar seni Komşılariñ gelüp kabriñ kazartar Cigeriñ doğrayup bağıriñ ezerler Kara yerden bir yerlere uzadup Kara toprağı ile kaçarlar seni	Eger imân ile olmazsañ yoldaş Nice olur ola ol karibi baş Ḥaşmıñ dağı kavmiñ eşiñ yoldaşıñ Bir sa'at evinde komazlar seni	-	.	Hece 6+5=11	Düzensiz kaydedilmiş, şairi belli olmayan bir şiiir parçasıdır.
44	Hüdayî	Dertliler dermân ister Kulları sultân ister 'Âşık canânıñ ister Baña Allahım gerek	Bülbül güle karşı zâr Pervâneyi yakdı nâr Her kuluñ bir derdi var Baña Allahım gerek	Nutuk	Nutuk	Hece 4+3=7	Aziz Mahmud Hüdayî'nin nutk-ı şerifidir. 34.sayfanın devamıdır.
45	Kuddusi	Zikrinle 'âşık ol vaşla lâyıq Tâlib-i şâdiğ der Allah Allah Gel yan bu nâra git gir digare Arayan çâre der Allah Allah		ilâhî	ilâhî	Hece 5+5=10	Kuddusi'nin bu şiiir 48. sayfada devam etmektedir. Sadece dört dizesi buradadır.
45-46	Yunus	'Âşık olan kişiler deli olağan olur 'Aşk demini bilmeyen aña güleğan olur	Derviş Yunus sen dağı incitme dervişleri Dervişleriñ du'ası kabul olağan olur	ilâhî	ilâhî	Hece 7+7=14	

46		Gafil olma bu dünyada gezerken Ecel kalemine çalarlar seni Yatarsıñ yatarsıñ kalkmaz olursuñ Çevre yanlarına bakmaz olursuñ	-	-		Hece 6+5=11	43. sayfanın devamı olabilir. Tek bir dörtlük olarak bu sayfaya kaydedilmiştir.
47		Açgözlü belâlı aşlın sorarsañ Anı bildim bu cihâni fark ıder Deryadaki kuşuñ izin şorarsañ Anı bildim bu cihâni fark ıder	Yakmadınsa mal u mülküñi ili Var yeni açılmış güller selvili Var cümleñiñ yerinde iki deli(?) Anı bildim bu cihâni fark ıder (Mahlas bendi eksiktir)	Koşma		Hece 6+5=11	Son dörtlüğü eksik olduğu için şairi belli değildir.
48	Kuddusi	'Aşık-ı Yezdân der Allah Allah Tâlib-i 'irfân der Allah Allah İns ü cin dâ'im kullukda kâ'im Vahş-i behâim der Allah Allah	Gel yan bu nâra git gir digâra Arayan çâre der Allah Allah Olma Kuddusi bu ism-i nâsi Hak âşinâsi der Allah Allah	İlâhî	İlâhî	Hece 5+5=10	

